

Oponentský posudek doktorské disertační práce:

Věry Markové

Zur Ermittlung der lexikalischen Beziehungen zwischen semantisch nahen Adjektiven

K výzkumu lexikálních vztahů mezi významově blízkými adjektivy

Předložená disertační práce se zabývá popisem sémantických vztahů členů čtyř dvojic adjektiv; těmito členy jsou blízká synonyma: *kalt/kühl, schön/hübsch, nett/angenehm, unschön/häßlich* v současné němčině. Autorka popisuje lexikální význam těchto dvojic adjektiv, jejich lexikálně-syntaktické vlastnosti a diskursivní vlastnosti analýzou obrovského množství korpusových textů současné němčiny v korpusu DEREKO pomocí moderních korpusových nástrojů.

Po stručném úvodu je před vlastní jádro práce, kterým je rozbor zmíněných blízkých synonymních dvojic, předřazena kapitola 2, kde autorka charakterizuje adjektiva a jejich morfologické, syntaktické a sémantické vlastnosti a pak vlastnosti lexikální. Dále se v této kapitole obecně zabývá lexikálními vztahy a jejich různými pojetími a stručným přehledem hlavních lexikálně-sémantických teorií: strukturalismem se saussurovským rozlišováním *langue* a *parole* včetně pohledu Filipcova a Lyonsova a teorie slovních polí; stručně pak charakterizuje kognitivní lingvistiku, přičemž ukazuje rozdíl mezi chápáním sémantických vztahů v pojetí strukturalistickém a kognitivně-lingvistickém. Pár charakterizačních odstavců věnuje korpusu a korpusové lingvistice, jež jsou jejím materiálovým a metodologickým východiskem. S autorkou souhlasím v tom, že korpusová lingvistika je zejména metodologicky výborný nástroj ke zkoumání jazyka (dnes vlastně nepominutelný, chce-li si autor činit nárok na opravdu kvalitní, o data opřené výsledky). Autorka nevychází z nějakých anticipovaných názorů, ale spoléhá se výhradně na data, tedy – jak píše – její práce je typu *corpus-driven* (oproti *corpus-based*): toto rozlišení razí J. Sinclair a Tognini-Bonelliová.

Poté se dostává k významným pojmům své práce: k synonymii a antonymii. U synonymie podle Cruseho rozlišuje absolutní (vlastně jen teoretický pojem) synonymii, propoziční synonymii a blízkou synonymii a stručně tyto typy charakterizuje; dále se zmiňuje i o jiných možnostech strukturování synonymických vztahů. Poté se zabývá antonymií, strukturací antonymických vztahů, minimálním a maximálním kontrastem a úzkým vztahem synonymie a antonymie. Zmiňuje se i o kritériích pro novou definici antonymie. Charakterizuje

synonyma a antonyma v obecném výkladovém slovníku, v připravované lexikální databázi a konečně v korpusu a textu. Zdůrazňuje, že v jejím pojetí jsou lexikální vztahy nikoli logicko-sémantickými kategoriemi, nýbrž tzv. emergentními strukturami v textu, jejichž kategorizaci lze postihnout pouze z hlediska jistých tendencí, nikoli zřetelně ohraničeně. Při zkoumání synonymických vztahů sleduje celou propozici, která – jak jasně dokládají korpusové texty – spoluurčuje význam daných slov. Právě metody a nástroje korpusové lingvistiky umožňují jemné rozlišování sémantických vztahů mezi slovy, jak jasně dokládá kapitola 3. Celkově lze říci, že kapitola 2 je velmi zdařilým obecným úvodem do jádra zkoumané problematiky obsažené v kapitole 3.

Tato kapitola je ústřední částí práce: obsahuje analýzu uvedených dvojic blízkých synonym. Autorka vychází ze tří hlavních tezí, popisuje zvolenou metodologii a vlastní cíl práce: totiž navrhnout metodiku pro zkoumání vztahů mezi blízkými synonymy (které například působí velké potíže nerodilému mluvčímu, dodejme). Dále uvádí řadu sofistikovaných korpusových nástrojů německé provenience: Jsou to nástroje Self-Organizing Maps (SOM), Contrasting Near Synonyms (CNS), Common Global Contexts (CGC) a Visual Cooccurrence Management and Exploration Workbench (VICOMTE), které pracují s belicovskými *kookurenčními profily*. Popisuje pak jednotlivé kroky své analýzy ve dvanácti (sic!) bodech – to je velmi vhodné, jak jasně ukáže analýza zkoumaných dvojic v dalším textu. Tento metodologický postup analýzy všech dvojic ve dvanácti bodech mě vskutku velmi zaujal (včetně nasazení uvedených korpusových nástrojů), tyto body zde nebudu opakovat: každý z nich přináší nové údaje, nové „nasvícení“ vztahu mezi zkoumanými blízkými synonymy. Mám za to, že tento postup je nanejvýš vhodný pro rozbor odlišností a podobností členů zvolených synonymních dvojic. Bylo by jistě možné zkoumat ještě celou řadu dalších dvojic, ale ty vybrané čtyři jsou sdostatek reprezentativní na to, aby se ukázala vhodnost zvolené analýzy jakožto dobré obecné metody pro zkoumání blízkých synonym, což je hlavní cíl práce.

Poté následuje minuciózní analýza uvedených dvojic s podrobnými mapami produkovanými výše uvedenými nástroji. Je to neobyčejně zajímavé čtení, údaje jsou kvantitativně doložené, autorka důsledně postupuje podle svých dvanácti analytických kroků. Bylo opravdovým potěšením ponořit se do nich (například do údajů v dudenovských slovnících, jednotlivých mapek, chování členů dvojic při negaci, do zkoumání kookurenčních partnerů k antonymickým párům, do procházení různých struktur [např. *nicht nur*], při zkoumání potence jednotlivých adjektiv tvořit kompozita...): člověk si přitom uvědomí,

jak povrchní měl předpojatou představu o synonymech, jaké rozdíly a shody mohou mezi na první pohled jasnými synonymy být. Některé skutečnosti bych odhadl i bez korpusu, ale převážná většina odlišností a vztahů by mě rozhodně nenapadla. Ukazuje se zde, jak jsou zvolené počítačové nástroje vynikajícím sluhou a zvolené lingvistické aspekty nanejvýš vhodně zvolené. Zároveň autorka demonstrovala (ač to nebyl cíl její práce) obrovské lexikální bohatství němčiny.

Shrnutí v němčině (kap. 4.) a pak v češtině a angličtině jsou velmi výstižná.

Práce je – pokud mé znalosti němčiny stačí na kvalifikované posouzení – napsána vynikající němčinou, v práci jsem při bedlivém čtení takřka nenarazil na formální chyby. Totéž se týká českého a anglického shrnutí.

Suma sumárum konstatuji, že práce je to vynikající. Zvláště si cením filigránské analýzy provedené na základě vynikajících moderních korpusových nástrojů vyvinutých v Německu pro analýzu německého jazyka (tím ovšem nechci říci, že příslušné nástroje jsou jazykově závislé a použitelné jen na němčinu): tedy SOM, CNS, CGC a VICOMTE, které pracují s tzv. **kookurenčními profily** zjišťovanými v korpusu DEREKO – tyto profily jsou konceptem mimořádně užitečným pro lexikografii a lexikologii včetně takového typu výzkumu, jako je téma předložené práce. Práce přímo čítankově dokládá užitečnost uvedených nástrojů a konceptů právě pro jemnou analýzu jazykového materiálu. V práci si cením nesmírné badatelské akribie autorky, podrobného rozboru korpusových dat uvedenými nástroji, preciznosti vyvozených závěrů, podrobné kvantifikace. Autorka exaktně předvedla, v čem se významy členů uvedených dvojic liší a v čem si jsou podobné, jednotlivé datové rešerše dokáže náležitě zobecňovat. Čtenář si může též porovnat zjištěné údaje vyvozené z textu s dudenovskými slovníky. Celkově tvrdím, že práce je výtečným příspěvkem k lexikální sémantice a skvostnou demonstrací velké způsobilosti korpusové lingvistiky a jejích popracovaných nástrojů (nejen) pro lexikální sémantiku.

Na závěr oficiálně konstatuji, že předložená disertační práce má vynikající úroveň. Doktorandka odvedla obdivuhodný kus práce a nade vší pochybnost prokázala své schopnosti samostatně vědecky pracovat v lingvistických oborech. Práci vřele doporučuji k obhajobě a doporučuji, aby doktorandce byl udělen titul Ph.D. Doporučuji rovněž, aby svou práci publikovala, pokud se tak již nestalo.

Dáno v Praze dne 12. 8. 2010

doc. RNDr. Vladimír Petkevič, CSc.

Ústav teoretické a počítačové lingvistiky FFUK